

Юрій РУСНАК

кандидат юридичних наук, старший дослідник,
заслужений юрист України

Національний університет оборони України
(Київ, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1418-5793>

Електронна пошта: rusnakui@ukr.net

Тетяна ФЕДЧУК

Національний університет оборони України
(Київ, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6821-1969>

Електронна пошта: tanyafedchuk07@gmail.com

**РОЗВИТОК МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ
НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА
У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ
(2014–2024)**

Стаття є дослідженням забезпечення дотримання норм міжнародного гуманітарного права військовослужбовцями Збройних Сил України, а також правової оцінки відповідальності за порушення норм міжнародного гуманітарного права. Зокрема, в статті розкрито поняття та сутність міжнародного гуманітарного права, виокремлено його основні завдання. Також автори проаналізували законодавчу базу України, зокрема нормативно-правові акти, що містять норми міжнародного гуманітарного права. Крім того, проаналізовано зміни і доповнення до законодавчої бази України в умовах проведення антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил на Сході України, а також в умовах широкомасштабного вторгнення російської федерації у лютому 2022 року. Автори надали рекомендації щодо удосконалення законодавства у контексті забезпечення дотримання норм міжнародного гуманітарного права в умовах триваючої агресії російської федерації.

Ключові слова: історія права війни, еволюція міжнародного гуманітарного права, розвиток правового забезпечення Збройних Сил України в умовах російсько-української війни, агресія російської федерації, міжнародний правопорядок.

Постановка проблеми. Забезпечення дотримання норм міжнародного гуманітарного права (далі – МГП) військовослужбовцями Збройних Сил України (далі ЗС України) – це надзвичайно важливий і необхідний аспект у сучасних умовах, коли Україна протистоїть агресії з боку російської федерації (далі – рф). Від початку гібридної збройної агресії рф у 2014 р., окупації Автономної Республіки Крим, а згодом і подальшої ескалації конфлікту на Сході України і окупації окремих районів Донецької та Луганської областей, дотримання норм МГП стало ключовим питан-

ням не лише щодо захисту цивільного населення, яке опинилося в умовах бойових дій, а й забезпечення всебічної міжнародної підтримки.

Сформована на початок проведення антитерористичної операції (далі – АТО) та операції Об'єднаних сил (далі – ООС) на Сході України нормативно-правова база містила значну кількість положень щодо дотримання основних норм МГП. Утім, за період проведення АТО (ООС) законодавча база зазнавала змін і доповнень щодо імплементації основних норм МГП у національне законодавство. Окреслені дії стали обов'язком

нашої держави як члена міжнародної спільноти, що дотримується основних норм і принципів МГП.

Із початком широкомасштабного вторгнення рф в Україну у лютому 2022 р. окреслене питання набуло більшої значущості. В умовах активних бойових дій, що супроводжуються значними руйнуваннями та людськими втратами, дотримання норм МГП військовослужбовцями ЗС України є основним фактором збереження міжнародного правопорядку та підтримання довіри до України з боку світової спільноти. В умовах триваючої агресії рф окреслене питання є актуальним і потребує подальших досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дотримання МГП військовослужбовцями описано у дисертації А. В. Капустіна, який вперше запропонував цілісний погляд на організаційно-правовий механізм імплементації МГП в Україні (Капустін, А. 2021). У роботі А. О. Кориневич розглядається застосування МГП до збройного конфлікту на території України (Кориневич, А. 2015). С. В. Сушко та П. С. Лютіков проаналізували вплив норм МГП на національне право України у ХХІ столітті (Сушко, С. & Лютіков, П. 2022). Утім, виходячи із аналізу окреслених досліджень та зважаючи на триваючу російсько-українську війну, це питання потребує подальшого ґрунтовного дослідження.

Мета статті полягає в комплексному історико-правовому аналізі розвитку механізмів забезпечення дії та відповідальності за порушення ключових норм МГП у ЗС України в умовах російсько-української війни (2014–2024 рр.).

Виклад основного матеріалу. Під МГП розуміється система міжнародно визнаних правових норм і принципів, що застосовуються під час збройних конфліктів, котрі встановлюють права і обов'язки суб'єктів міжнародного права щодо заборони чи обмеження використання певних засобів і методів ведення збройної боротьби, забезпечення захисту жертв конфлікту та визначають відповідальність за порушення цих норм. Основні завдання МГП полягають у захисті цивільних осіб та тих, хто припинив брати участь у збройних діях (поранених та позбавлених волі осіб), а також у регулюванні засобів і способів ведення бойових дій (Березняк, В. & Демичева, А. 2023).

Вперше про заборонені засоби та методи ведення воєнних дій говорилося у Гаазьких конвенціях 1899 року і у Положенні про закони та звичаї сухопутної війни, що додавалося до Гаазької кон-

венції 1907 року. Перша і Друга світові війни внесли свої корективи у розвиток міжнародного гуманітарного права. Кількість загиблих цивільних осіб, жорстоке поводження з військовополоненими та іншими жертвами війни зумовили прийняття у 1949 р. чотирьох Женевських конвенцій, їх Додаткових протоколів, що виступають основою для захисту людей, які не беруть участі безпосередньо у війні (Сенаторова, О. 2018).

Унікальність цих конвенцій полягає в тому, що це – єдині міжнародні договори, разом зі Статутом ООН, у яких беруть участь усі держави. Це свідчить про надзвичайну важливість їх норм та про те, що держава належить до міжнародної спільноти (Ольдер, Е. & Тептюк, М. 2022). Україна є державою, яка в національному законодавстві застосовує моноістичну теорію взаємозв'язку міжнародного та національного права, відповідно до якої національне і міжнародне право разом формують правову систему держави. Відповідно до цієї теорії Женевські конвенції та певна кількість інших джерел МГП були імплементовані в національне законодавство України (Сушко, С. & Лютіков, П. 2022).

Згідно з положеннями статті 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, на які Верховна Рада надала згоду, є частиною національного законодавства України. Стаття 18 визначає, що зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення національних інтересів та безпеки через підтримку мирного та взаємовигідного співробітництва з міжнародним співтовариством відповідно до загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права (Конституція України. 1996). Основна відповідальність за застосування та дотримання норм та принципів МГП в Україні покладається на ЗС України, зокрема Міністерство оборони України та Генеральний штаб ЗС України.

За період незалежності в Україні було сформовано законодавство, що має відношення до МГП, а також інші правові засоби України, що мають відношення до МГП. Проаналізуємо частину нормативно-правових актів, у яких містяться норми МГП. Зокрема, варто зосередити увагу на стані законодавчої бази щодо ключових норм МГП, яку застосовували на період проведення АТО (ООС) на Сході України, а також проаналізувати основні зміни законодавчої бази в умовах широкомасштабного вторгнення рф в Україну 24 лютого 2022 року.

Звернемо увагу на Закон України «Про оброну» від 6 грудня 1991 року № 1932-ХІІ. Так,

у статті 2 частині 5 визначено наступне: *«Визначаючи способи забезпечення власної безпеки у процесі підготовки держави до оборони та під час воєнних дій, Україна додержується принципів і норм міжнародного права, враховує законні інтереси безпеки інших держав»*. Ця норма є досить широкою за змістом, оскільки дає змогу застосовувати усі основні джерела міжнародного права. Вона охоплює фундаментальні принципи, міжнародно-правові звичаї та міжнародні договори, що діють у період збройного конфлікту. Особливе значення в цьому контексті мають норми МГП, що регулюють правила ведення воєнних дій і захист осіб, які не беруть участі у бойових діях (Про оборону України. 1991).

У статті 3 абзаці 10 (у редакції Закону від 1 серпня 2021 р.) зазначалося, що підготовка держави до оборони у мирний час включає: *«забезпечення готовності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, єдиної державної системи цивільного захисту до виконання завдань цивільного захисту в особливий період»*. В умовах широкомасштабного вторгнення РФ в Україну статтю 3 абзаці 10 Закону України «Про оборону» було викладено у новій редакції, а саме: підготовка держави до оборони в мирний час включає *«забезпечення готовності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, єдиної державної системи цивільного захисту об'єктів критичної інфраструктури до виконання завдань цивільного захисту в особливий період, зокрема у воєнний час, з урахуванням норм міжнародного гуманітарного права»* (Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення повноважень суб'єктів забезпечення... 2022).

3 лютого 2015 р. Законом України № 133-VIII «Про внесення зміни до статті 9 Закону України «Про оборону України»» (Про внесення зміни до статті 9 Закону України... 2015) статтю 9 Закону України «Про оборону України» було доповнено абзацом, зокрема до повноважень Кабінету Міністрів України у сфері оборони було віднесено встановлення порядку *«...здійснення заходів щодо поведінки з військовополоненими та інтернованими особами в особливий період відповідно до норм міжнародного права»*, тобто згідно із цією нормою, йдеться саме про міжнародне гуманітарне право та міжнародне право прав людини (Капустін, А. 2021). Важливо зазначити, що 23 березня 2022 р. Законом України № 2158-IX (Про внесення змін до деяких законодавчих актів України... 2022) було внесено зміни до окресленої статті, зокрема затверджено порядок здійснення

заходів щодо поведінки з військовополоненими в особливий період відповідно до норм міжнародного права (Постанова Кабінету Міністрів України від 17 червня 2022 року № 721) та порядок тримання військовополонених в особливий період відповідно до норм міжнародного права (Постанова Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2022 року № 413).

У Законі України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» від 24 березня 1999 р. № 548-XIV у Розділі «Зобов'язання іноземця та особи без громадянства», що був включений до Статуту відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо проходження військової служби у Збройних Силах України іноземцями та особами без громадянства» від 6 жовтня 2015 року № 716-VIII, міститься зобов'язання про те, що *«під час виконання завдань і наказів в умовах воєнного стану або бойових чи воєнних дій – діяти відповідно до загальновизнаних принципів та норм міжнародного гуманітарного права»* (Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо проходження... 2015).

У статті 15 окресленого Закону визначено, що *«військовослужбовець зобов'язаний знати і неухильно додержуватися прийнятих Україною норм міжнародного гуманітарного права»*. У статті 59 абзаці 10 вказано, що командир (начальник) зобов'язаний: *«постійно виховувати підлеглих у дусі гуманізму та людяності, спираючись при цьому на загальновизнані принципи міжнародного права»*. Важливо зазначити, що в умовах широкомасштабного вторгнення РФ в Україну статтю 59 після абзацу першого доповнено новим абзацом такого змісту, а саме: командир (начальник) зобов'язаний *«знати, дотримуватися особисто та вимагати від особового складу неухильного дотримання норм міжнародного гуманітарного права»* (Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення... 2022).

Також, звертається увага на статтю 99, згідно з якою помічник командира бригади з правової роботи (юрисконсульт бригади) у мирний і воєнний час відповідає за організацію і стан правової роботи у бригаді. В частині 3 статті 99 зазначено, що *«під час збройного конфлікту помічник командира бригади з правової роботи (юрисконсульт бригади) виконує обов'язки юридичного радника командира бригади»*. Частина 4 визначає, що юридичний радник командира бригади під час збройного конфлікту надає консультації команду-

ванню щодо дотримання норм міжнародного гуманітарного права, правил застосування сили та щодо проведення інструктажу особового складу з їх виконання.

Стаття 102-2 абзац 5 визначає, що головний сержант батальйону зобов'язаний *«знати, дотримуватися особисто та вимагати від підлеглого особового складу неухильного дотримання норм міжнародного гуманітарного права»*. Те саме зазначається і у статті 112-2 абзаці 5 щодо головного сержанта роти, а також у статті 124 абзаці 6 – головного сержанта взводу.

Дотримання норм МГП визначено і щодо командира відділення. Так, у статті 126 абзаці 6 зазначено, що командир відділення зобов'язаний *«знати, дотримуватися особисто та забезпечувати неухильне дотримання підлеглим особовим складом норм міжнародного гуманітарного права»*. Стаття 128 абзац 4 окресленого Закону визначає, що солдат зобов'язаний *«знати та неухильно дотримуватися норм міжнародного гуманітарного права»*.

Отже, Закон України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» передбачає знання та дотримання норм МГП усіма військовослужбовцями, від солдатів до командирів різних рівнів.

Проаналізуємо Закон України «Про Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України» від 24 березня 1999 р. № 550-XIV, у якому значно менше приділяється уваги МГП. Так, стаття 12 окресленого Закону серед основних зобов'язань заступника начальника гарнізону з морально-психологічного забезпечення визначає, що він повинен: *«організовувати гуманітарну підготовку, проводити суспільно-політичне і правове інформування військовослужбовців, членів їх сімей, цивільного персоналу військових частин гарнізону»* (Про Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України. 1999).

Норми МГП знайшли своє відображення і у бойових статутах Збройних Сил України. Варто проаналізувати деякі з них для більш детального висвітлення положень, що регулюють ведення бойових дій у контексті норм міжнародного гуманітарного права. Зокрема, у 2016 р. командувач Сухопутних військ ЗС України затвердив такі Бойові статути:

Бойовий статут «Механізованих і танкових військ Сухопутних військ Збройних Сил України» (частина II, батальйон, рота), затверджений 30 грудня 2016 р. № 605 (зі змінами 2017, 2018);

Бойовий статут «Механізованих і танкових військ Сухопутних військ Збройних Сил України» (частина III, взвод, відділення, екіпаж), затверджений 25 травня 2016 р. № 238 (зі змінами 2017–2023 років);

Бойовий статут Сухопутних військ «Військ протиповітряної оборони Сухопутних військ Збройних Сил України» (частина II, дивізіон, батарея (група), затверджений 27 грудня 2016 р. № 596.

Бойовий статут «Механізованих і танкових військ Сухопутних військ Збройних Сил України» (частина II, батальйон, рота) визначає використання норм МГП під час оцінювання обстановки. Командир батальйону (роти) враховує суспільно-політичну та криміногенну ситуацію, розташування об'єктів життєзабезпечення та промислових об'єктів, що не підлягають пошкодженню, а також культурних і історичних об'єктів, що знаходяться під охороною міжнародного гуманітарного права. Під час підготовки до стабілізаційних дій проводяться заняття з виконання завдань у цивільному середовищі і дотримання норм МГП. Допит полонених і перебіжчиків проводять відповідно до норм МГП (Бойовий статут «Механізованих і танкових військ Сухопутних військ Збройних Сил України» (частина II... 2016).

Бойовий статут «Механізованих і танкових військ Сухопутних військ Збройних Сил України» (частина III, взвод, відділення, екіпаж) передбачає, що командир взводу враховує наявність об'єктів, що підлягають захисту МГП, під час організації оборонного бою у населеному пункті. При підготовці до стабілізаційних дій проводяться заняття з виконання завдань у цивільному середовищі і дотримання норм МГП. Специфічні завдання, такі як збір трофейного озброєння, конвоювання військовополонених і поховання загиблих, виконують відповідно до вимог МГП. Додаток 16 цього статуту підкреслює, що кожен військовослужбовець ЗС України зобов'язаний дотримуватися норм МГП, а командири повинні враховувати їх під час прийняття рішень. Порушення зазначених норм тягне за собою відповідальність (Бойовий статут «Механізованих і танкових військ Сухопутних військ Збройних Сил України» (частина III... 2016).

Бойовий статут Сухопутних військ «Військ протиповітряної оборони Сухопутних військ Збройних Сил України» (частина II, дивізіон, батарея (група) визначає, що протиповітряний бій під час стабілізаційних дій обмежений і здійс-

нюється з урахуванням норм МГП та безпеки цивільних літаків (Бойовий статут Сухопутних військ «Військ протиповітряної оборони... 2016).

У 2020 р. було затверджено Бойовий статут артилерії Сухопутних військ Збройних Сил України частина II (дивізіон, батарея, взвод, гармата) наказом командувача Сухопутних військ ЗС України № 376. У статуті вказано, що артилерійські підрозділи мають уникати розташування поблизу техногенно-небезпечних об'єктів, населених пунктів та об'єктів, що перебувають під захистом МГП. Під час бойових дій забезпечується виконання норм МГП та кодексу поведінки учасників бойових дій. Заступник командира дивізіону (батареї) з морально-психологічного забезпечення відповідає за контроль за дотриманням норм МГП (Бойовий статут артилерії Сухопутних військ... 2020).

У 2021 році наказами командувача Сухопутних військ ЗС України було затверджено:

Тимчасовий Бойовий Статут «Механізованих військ Сухопутних військ Збройних Сил України» частина I (бригада), затверджений 9 березня 2021 р. № 152;

Бойовий статут Сухопутних військ Збройних Сил України «логістичні операції» (тактичний рівень), затверджений 30 березня 2021 р. № 21.

У Тимчасовому Бойовому Статуті «Механізованих військ Сухопутних військ Збройних Сил України» вказано, що штаб організовує психологічну підготовку особового складу та роз'яснює норми МГП, а також захищає особовий склад від негативного інформаційно-психологічного впливу противника. Крім того, під час переходу від наступальних до оборонних та стабілізаційних дій командир зобов'язаний організувати захист цивільного населення відповідно до норм МГП (Тимчасовий Бойовий Статут «Механізованих військ... 2021).

У Бойовому статуті Сухопутних військ Збройних Сил України «логістичні операції» зазначено, що під час ведення бойових дій у місті необхідно дотримуватися обмежень щодо застосування певних видів зброї та дій військ із урахуванням норм МГП (Бойовий статут Сухопутних військ Збройних Сил України «логістичні операції»... 2021).

Таким чином, проаналізувавши окремі Бойові статуту Сухопутних військ ЗС України, можемо зробити висновок, що у документах значна увага приділена дотриманню військовослужбовцями норм МГП. Кожен статут містить положення, що прямо або опосередковано спрямовані на забезпечення захисту цивільного населення та цивіль-

них об'єктів, а також мінімізацію гуманітарних наслідків бойових дій.

Звернемо увагу на Положення про корабельну службу у Військово-Морських Силах ЗС України, затверджене наказом Міністра оборони України від 25 листопада 2003 р. № 415. У Положенні зазначено, що начальник штабу з'єднання кораблів у мирний і воєнний час відповідає за підготовку офіцерів штабу з'єднання кораблів з міжнародного морського та гуманітарного права і охорони довкілля. Також визначається, що заступник командира з'єднання кораблів зобов'язаний навчати командирів кораблів з питань управління кораблем, використання зброї та технічних засобів, надання допомоги кораблям, що зазнали лиха, готувати командирів кораблів з питань міжнародного морського й гуманітарного права, загальної підготовки та екологічної безпеки (Про затвердження Положення про корабельну службу... 2003). Визначено, що командир корабля зобов'язаний досконало знати і дотримуватися норм міжнародного морського та гуманітарного права. Ці вимоги стосуються старшого офіцерського складу, але не охоплюють інших військовослужбовців, як у Статуті внутрішньої служби ЗС України (Капустін, А. 2021).

У контексті імплементації норм МГП у національне законодавство Міністерство оборони України підготувало наказ «Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України» від 23 березня 2017 р. № 164 (Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм... 2017). Варто зазначити, що цей документ не є першим нормативно-правовим (нормативним) актом, що регулює питання застосування норм МГП у ЗС України. Так, у 1997 р. вийшов наказ начальника Генерального штабу ЗС України № 30 щодо поширення знань про МГП. У 2004 р. було видано Керівництво по застосуванню норм міжнародного гуманітарного права в Збройних Силах України, затверджене наказом Міністерства оборони України № 400. Після більш ніж 20 років інтенсивних змін у юридичній та соціальній сферах України на заміну наказу № 400 було видано наказ № 164.

Він, у свою чергу, містить вимоги усіх чотирьох Женевських конвенцій 1949 року, зокрема щодо покращення долі військовослужбовців під час проведення наземних, морських війн, поводження з військовополоненими та захисту цивільного населення. До розроблення Інструкції були залучені спеціалісти з Міжнародного комі-

тету Червоного хреста. Інструкція вміщує основні терміни і поняття МГП; окреслює заборонені методи і засоби ведення воєнних дій; особливості застосування норм МГП у неміжнародних (внутрішніх) збройних конфліктах (збройних конфліктах неміжнародного характеру) та норм права щодо прав людини, що застосовуються у ситуаціях порушення внутрішнього порядку і виникнення обстановки внутрішньої напруженості, таких як заворушення, окремі й спорадичні акти насильства тощо (Пилипенко, В. 2021). Зазначена Інструкція – це основний правовий акт, що зобов'язує українських військовослужбовців застосовувати норми міжнародного гуманітарного права.

Отже, Україна значним чином імплементувала норми МГП у національне законодавство, як результат, джерела МГП досить широко впливають на національне право України у XXI столітті.

Варто зазначити, що невід'ємним компонентом підготовки військовослужбовців рядового складу ЗС України є поширення знань про норми МГП. Відповідно до Програми базової загальновійськової підготовки (для підготовки мобілізаційних ресурсів), затвердженої начальником Генерального штабу ЗС України 8 лютого 2024 р. (зі змінами) та Директиви з базової загальновійськової підготовки від 30 квітня 2024 р., поширення знань з МГП здійснюється у межах 2-годинного теоретичного заняття на тему «Міжнародне гуманітарне право та його норми про захист жертв війни». Під час заняття передбачається вивчення основних термінів і понять МГП, а також питання відповідальності військовослужбовців за порушення його норм. До особового складу доводять основні вимоги наказу Міністерства оборони України № 164 (Заворотько, І., Плотніков, О., Тимочко, М. & Призенко, О. 2024).

Щодо відповідальності за порушення МГП, то наказ Міністерства оборони України № 164 у розділі 8 містить такі положення:

1. МГП передбачає індивідуальну відповідальність фізичних осіб і зобов'язує держави, що беруть участь у збройному конфлікті, вживати заходів щодо припинення будь-яких порушень його вимог.
2. Військовослужбовці та працівники ЗС України за порушення норм МГП можуть бути притягнуті як до дисциплінарної, так і до кримінальної відповідальності. Відповідальність військовослужбовців (громадян) України за злочини, пов'язані з порушенням норм МГП, передбачена у розділі XIX Кримінального кодексу України.

3. Застосування заборонених методів і засобів ведення війни (збройного конфлікту) може бути вчинено як навмисно, так і з необережності.
4. До кримінальної відповідальності притягуються особи, які вчинили серйозні порушення МГП.

Серйозні порушення норм МГП є воєнними злочинами.

Втім, хоча у наказі зазначено лише про відповідальність військовослужбовців (громадян) України за злочини, пов'язані з порушенням норм МГП, передбачену розділом XIX Кримінального кодексу України, значна кількість положень про відповідальність щодо порушення норм МГП містяться і у розділі XX (Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку) Кримінального кодексу України.

Важливо зазначити, що з початком широкомасштабного вторгнення РФ 24 лютого 2022 р. та активних бойових дій на території України актуалізувалося питання дотримання норм МГП під час збройного конфлікту. Зокрема, було зареєстровано «Проект Закону про застосування та дотримання норм міжнародного гуманітарного права в Україні» № 8268 від 6 грудня 2022 року (Проект Закону про застосування та дотримання... 2022), утім, він не був прийнятий.

Необхідно зазначити, що важливим кроком стало прийняття Закону України «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» від 21 серпня 2024 р. № 3909-IX. Прийняття даного Закону дало Україні можливість стати 125-ю державою-учасницею Міжнародного кримінального суду, що є важливим кроком для притягнення до відповідальності осіб, винних у воєнних злочинах, зокрема російських агресорів (Про ратифікацію Римського статуту... 2024).

Висновки. Отже, забезпечення дотримання норм МГП військовослужбовцями ЗС України під час виконання покладених на них завдань та обов'язків є критично важливим та необхідним в умовах російсько-української війни. Проаналізувавши ключові нормативно-правові акти, прийняті нашою державою за період незалежності, у т.ч. в умовах проведення АТО (ООС) на Сході України та широкомасштабного вторгнення РФ в Україну, можемо простежити, що Україна імплементувала норми МГП у національне законодавство, що свідчить про прагнення нашої держави відповідати міжнародним стандартам

і забезпечувати таким чином захист прав людини в умовах війни. Окрім вимог щодо необхідності дотримання норм МГП, у законодавстві України визначена відповідальність за їх порушення. Як зазначено у статті, кримінальна відповідальність військовослужбовців (громадян) України за злочини, пов'язані з порушенням норм МГП, передбачена у розділі XIX. Утім, враховуючи, що значна кількість статей, що стосуються норм МГП, міститься у розділі XX, пропонуємо наказ Міністерства оборони України № 164 від 23 березня 2017 р. розділ 1 глава 8 пункт 2 доповнити таким: «*Військовослужбовці та працівники Збройних Сил України за порушення норм МГП*

можуть бути притягнуті як до дисциплінарної, так і до кримінальної відповідальності. Відповідальність військовослужбовців (громадян) України за злочини, пов'язані з порушенням норм МГП, передбачена у розділі XIX та XX Кримінального кодексу України».

Також важливим стало б прийняття проєкту Закону України «Про застосування та дотримання норм міжнародного гуманітарного права в Україні», що не лише забезпечив би захист прав громадян в умовах агресії РФ, а й продемонстрував світовій спільноті непохитну відданість України основним принципам міжнародного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Березняк, В. С. & Демичева, А. В. (2023). *Права людини в умовах широкомасштабного збройного конфлікту в Україні: аналітичний огляд*. Дніпро: ДДУВС, 38 с.

Бойовий статут «Механізованих і танкових військ Сухопутних військ Збройних Сил України» (частина II, батальйон, рота): наказ командувача Сухопутних військ Збройних Сил України від 30.12.2016 р. № 605. URL: <https://sprotyvg7.com.ua/documents/statut-zsu/page/4> [дата зверн.: 12.01.2024].

Бойовий статут «Механізованих і танкових військ Сухопутних військ Збройних Сил України» (частина III, взвод, відділення, екіпаж): наказ командувача Сухопутних військ Збройних Сил України від 25.05.2016 р. № 238. URL: <https://sprotyvg7.com.ua/documents/statut-zsu/page/3> [дата зверн.: 12.01.2024].

Бойовий статут артилерії Сухопутних військ Збройних Сил України частина II (дивізіон, батарея, взвод, гармата): наказ командувача Сухопутних військ Збройних Сил України від 18.05.2020 р. № 376. URL: <https://sprotyvg7.com.ua/documents/statut-zsu/page/4> [дата зверн.: 12.01.2024].

Бойовий статут Сухопутних військ «Військ протиповітряної оборони Сухопутних військ Збройних Сил України» частина II (дивізіон, батарея (група): наказ командувача Сухопутних військ Збройних Сил України від 27.12.2016 р. № 596. URL: <https://sprotyvg7.com.ua/documents/statut-zsu/page/2> [дата зверн.: 12.01.2024].

Бойовий статут Сухопутних військ Збройних Сил України «логістичні операції» (тактичний рівень): наказ командувача Сухопутних військ Збройних Сил України від 30.03.2021 р. № 21. URL: <https://sprotyvg7.com.ua/documents/statut-zsu/page/2> [дата зверн.: 12.01.2024].

Капустін, А. В. (2021). *Організаційно-правові засади імплементації міжнародного гуманітарного права в Україні: дис... д-ра філософії*. Одеса, 231 с.

Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. (1996). *Відомості Верховної Ради України*. № 30. Ст. 141.

Кориневич, А. О. (2015). *Застосування міжнародного гуманітарного права до збройного конфлікту на території України*. Одеса: Фенікс, 78 с.

Ольдер, Е. Б. & Тептюк, М. П. (2022). Женевські конвенції як основа міжнародного гуманітарного права. *Правовий дискурс: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів та викладачів закладів вищої освіти*. Черкаси, Україна, 12 жовтня 2022 р. Черкаси: Видавець Третяков О. М., с. 212–214.

Пилипенко, В. П. (2021). Застосування норм міжнародного гуманітарного права до збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характеру в контексті воєнних злочинів. *Підприємництво, господарство і право*. № 3, с. 317–324.

Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування питань, пов'язаних із військовополоненими в особливий період: Закон України від 24.03.2022 р. № 2158-IX. (2022). *Офіційний вісник України*. № 33. Ст. 1744.

Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо проходження військової служби у Збройних Силах України іноземцями та особами без громадянства: Закон України від 06.10.2015 р. № 716-VIII. (2015). *Відомості Верховної Ради України*. № 47. Ст. 436.

Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення повноважень суб'єктів забезпечення цивільного захисту та імплементації норм міжнародного гуманітарного права у сфері цивільного захисту: Закон України від 09.07.2022 р. № 2394-IX. (2022). *Офіційний вісник України*. № 63. Ст. 3777.

Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2124-IX. (2022). *Офіційний вісник України*. № 33. Ст. 1724.

Про внесення зміни до статті 9 Закону України «Про оборону України»: Закон України від 03.02.2015 р. № 133-VIII. (2015). *Відомості Верховної Ради України*. № 13. Ст. 86.

Проект Закону про застосування та дотримання норм міжнародного гуманітарного права в Україні. (2022). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40974> [дата зверн.: 12.01.2024].

Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 р. № 164. (2017). *Офіційний вісник України*. № 61. Ст. 1886.

Про затвердження Положення про корабельну службу у Військово-Морських Силах Збройних Сил України: наказ Міністра оборони України від 25.11.2003 р. № 415. (2003). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/REG8491> [дата зверн.: 12.01.2024].

Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII. (1991). *Відомості Верховної Ради України*. № 9. Ст. 106.

Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 р. № 548-XIV. (1999). *Відомості Верховної Ради України*. № 22. Ст. 194.

Про Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 р. № 550-XIV. (1999). *Відомості Верховної Ради України*. № 22. Ст. 196.

Сенаторова, О. В. (2018). *Права людини і збройні конфлікти*. Київ: Видавництво «ФОРМ» Голембовська О. О., 208 с.

Сушко, С. В. & Лютиков, П. С. (2022). Вплив норм міжнародного гуманітарного права на національне право України у XXI сторіччі. *Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції*. Дніпро, Україна, 27 травня 2022 р. Дніпро: Університет митної справи та фінансів, с. 152–155.

Тимчасовий Бойовий Статут «Механізованих військ Сухопутних військ Збройних Сил України» частина 1 (бригада): наказ командувача Сухопутних військ Збройних Сил України від 09.03.2021 р. № 152. URL: <https://sprotyvg7.com.ua/documents/statut-zsu> [дата зверн.: 12.01.2024].

Заворотько, І., Плотніков, О., Тимочко, М. & Призенко, О. (2024). *Комплексний пакет навчальних матеріалів для викладання заняття на тему «Міжнародне гуманітарне право та його норми про захист жертв війни» у межах базової загальновійськової підготовки*. URL: <https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/Kompleksnyy-paket-navchalnykh-materialiv.pdf> [дата зверн.: 12.01.2024].

Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 21.08.2024 р. № 3909-IX. *Офіційний вісник України*. № 80. Ст. 4665.

REFERENCES

Berezniak, V. S. & Demycheva, A. V. (2023). *Prava liudyny v umovakh shyrokomasshtabnoho zbroinoho konfliktu v Ukraini: analitychnyi ohliad* [Human Rights in the Context of a Large-Scale Armed Conflict in Ukraine: analytical review]. Dnipro: DDUVS. 38 s. [in Ukrainian].

Boiovyi statut “Mekhanizovanykh i tankovykh viisk Sukhoputnykh viisk Zbroinykh Syl Ukrainy” (chastyna II, batalion, rota) [Combat Charter “Mechanized and Tank Troops of the Land Forces of the Armed Forces of Ukraine” (Part II, Battalion, Company)]: nakaz komanduvacha Sukhoputnykh viisk Zbroinykh Syl Ukrainy

vid 30.12.2016 r. № 605. URL: <https://sprotyvg7.com.ua/documents/statut-zsu/page/4> [Accessed: 12.01.2024]. [in Ukrainian].

Boiovyi statut “Mekhanizovanykh i tankovykh viisk Sukhoputnykh viisk Zbroinykh Syl Ukrainy” (chastyna III, vzvod, viddilennia, ekipazh) [Combat Charter “Mechanized and Tank Troops of the Land Forces of the Armed Forces of Ukraine” (Part III, Platoon, Squad, Crew)]: nakaz komanduvacha Sukhoputnykh viisk Zbroinykh Syl Ukrainy vid 25.05.2016 r. № 238. URL: <https://sprotyvg7.com.ua/documents/statut-zsu/page/3> [Accessed: 12.01.2024]. [in Ukrainian].

Boiovyi statut artylerii Sukhoputnykh viisk Zbroinykh Syl Ukrainy chastyna II (dyvizion, baterieia, vzvod, harmata) [Combat Charter of Artillery of the Land Forces of the Armed Forces of Ukraine Part II (Division, Battery, Platoon, Gun)]: nakaz komanduvacha Sukhoputnykh viisk Zbroinykh Syl Ukrainy vid 18.05.2020 r. № 376. URL: <https://sprotyvg7.com.ua/documents/statut-zsu/page/4> [Accessed: 12.01.2024]. [in Ukrainian].

Boiovyi statut Sukhoputnykh viisk “Viisk protypovitrianoi oborony Sukhoputnykh viisk Zbroinykh Syl Ukrainy” chastyna II (dyvizion, baterieia (hrupa) [Combat Charter of the Land Forces “Air Defence Troops of the Land Forces of the Armed Forces of Ukraine” Part II (Division, Battery (Group))]: nakaz komanduvacha Sukhoputnykh viisk Zbroinykh Syl Ukrainy vid 27/12/2016 r. № 596. URL: <https://sprotyvg7.com.ua/documents/statut-zsu/page/2> [Accessed: 12.01.2024]. [in Ukrainian].

Boiovyi statut Sukhoputnykh viisk Zbroinykh Syl Ukrainy “Iohistychni operatsii” (taktychnyi riven) [Combat Charter of the Land Forces of the Armed Forces of Ukraine “Logistic Operations” (Tactical Level)]: nakaz komanduvacha Sukhoputnykh viisk Zbroinykh Syl Ukrainy vid 30.03.2021 r. № 21. URL: <https://sprotyvg7.com.ua/documents/statut-zsu/page/2> [Accessed: 12.01.2024]. [in Ukrainian].

Kapustin, A. V. (2021). *Orhanizatsiino-pravovi zasady implementatsii mizhnarodnoho humanitarnoho prava v Ukraini* [Organizational and Legal Principles of Implementation of International Humanitarian Law in Ukraine]. (PhD Thesis). Odesa, 231 s. [in Ukrainian].

Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine] vid 28.06.1996 № 254k/96-VR. (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № 30, art. 141. [in Ukrainian].

Korynych, A. O. (2015). *Zastosuvannia mizhnarodnoho humanitarnoho prava do zbroinoho konfliktu na terytorii Ukrainy* [Application of International Humanitarian Law to the Armed Conflict on the Territory of Ukraine]. Odesa: Feniks, 78 s. [in Ukrainian].

Older, E. B. & Teptiuk, M. P. (2022). Zhenevski konventsii yak osnova mizhnarodnoho humanitarnoho prava [Geneva Conventions as the Basis of International Humanitarian Law]. *Pravovyi diskurs: Materialy II Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii здобувачів та викладачів закладів вищої освіти*. Cherkasy, Ukraina, 12 zhovtnia 2022 r. Cherkasy: Vydavets Tretiakov O. M., s. 212–214. [in Ukrainian].

Pylypenko, V. P. (2021). Zastosuvannia norm mizhnarodnoho humanitarnoho prava do zbroinykh konfliktiv mizhnarodnoho ta nemizhnarodnoho kharakteru v konteksti voiennykh zlochyniv [Application of International Humanitarian Law Norms to International and Non-International Armed Conflicts in the Context of War Crimes]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. № 3, s. 317–324. [in Ukrainian].

Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vporiadkuvannia pytan, poviazanykh iz viiskovopolonenykh v osoblyvyi period [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Regulation of Issues Related to Prisoners of War in a Special Period]: Zakon Ukrainy vid 24.03.2022 r. № 2158-IX. (2022). *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*. № 33, art. 1744. [in Ukrainian].

Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo prokhodzhennia viiskovoi sluzhby u Zbroinykh Sylakh Ukrainy inozemtsiamy ta osobamy bez hromadianstva [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding Military Service in the Armed Forces of Ukraine by Foreigners and Stateless Persons]: Zakon Ukrainy vid 06/10/2015 r. № 716-VIII. (2015). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № 47, art. 436. [in Ukrainian].

Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo utochnennia povnovazhen subiektiv zabezpechennia tsyvilnoho zakhystu ta implementatsii norm mizhnarodnoho humanitarnoho prava u sferi tsyvilnoho zakhystu [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Clarification of Powers of Civil Protection Entities and the Implementation of International Humanitarian Law Norms in the Field of Civil Protection]. Zakon Ukrainy vid 09.07.2022 r. № 2394-IX. (2022). *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*. № 63, art. 3777. [in Ukrainian].

Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vyznachennia obstavyn, shcho vyklychaiut kryminalnu protypravnist diannia ta zabezpechuiut boiovyi imunitet

v umovakh dii voiennoho stanu [On Amendments to the Criminal Code of Ukraine and Other Legislative Acts of Ukraine Regarding the Definition of Circumstances Excluding Criminal Wrongfulness of Acts and Ensuring Combat Immunity under Martial Law]: Zakon Ukrainy vid 15.03.2022 r. № 2124-IX. (2022). *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. № 33, art. 1724. [in Ukrainian].

Pro vnesennia zminy do statti 9 Zakonu Ukrainy “Pro oboronu Ukrainy” [On Amending Article 9 of the Law of Ukraine “On the Defence of Ukraine”]: Zakon Ukrainy vid 03.02.2015 r. № 133-VIII. (2015). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № 13, art. 86. [in Ukrainian].

Proekt Zakonu pro zastosuvannia ta dotrymannia norm mizhnarodnoho humanitarnoho prava v Ukraini. (2022). [Draft Law on the Application and Compliance with the Norms of International Humanitarian Law in Ukraine]. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40974> [Accessed: 12.01.2024]. [in Ukrainian].

Pro zatverdzhennia Instruksii pro poriadok vykonannia norm mizhnarodnoho humanitarnoho prava u Zbroinykh Sylakh Ukrainy [On Approving the Instruction on the Procedure for Implementing International Humanitarian Law Norms in the Armed Forces of Ukraine]: nakaz Ministerstva oborony Ukrainy vid 23.03.2017 r. № 164. (2017). *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. № 61, art. 1886. [in Ukrainian].

Pro zatverdzhennia Polozhennia pro korabelnu sluzhbu u Viiskovo-Morskykh Sylakh Zbroinykh Syl Ukrainy [On Approving the Regulation on Ship Service in the Naval Forces of the Armed Forces of Ukraine]: nakaz Ministra oborony Ukrainy vid 25.11.2003 r. № 415. (2003). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/REG8491> [Accessed: 12.01.2024]. [in Ukrainian].

Pro oboronu Ukrainy [On the Defence of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 06.12.1991 r. № 1932-XII. (1991). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № 9, art. 106. [in Ukrainian].

Pro Statut vnutrishnoi sluzhby Zbroinykh Syl Ukrainy [On the Internal Service Regulations of the Armed Forces of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 24.03.1999 r. № 548-XIV. (1999). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № 22, art. 194. [in Ukrainian].

Pro Statut harnizonnoi ta vartovoi sluzhb Zbroinykh Syl Ukrainy [On the Garrison and Guard Service Regulations of the Armed Forces of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 24.03.1999 r. № 548-XIV. (1999). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № 22, art. 196. [in Ukrainian].

Senatorova, O. V. (2018). *Prava liudyny i zbroini konflikty* [Human Rights and Armed Conflicts]. Kyiv: Vydavnytstvo «FOP Holembovska O. O.», 208 s. [in Ukrainian].

Sushko, S. V. & Liutikov, P. S. (2022). Vplyv norm mizhnarodnoho humanitarnoho prava na natsionalne pravo Ukrainy u XXI storichchi [The Impact of International Humanitarian Law Norms on Ukraine’s National Law in the 21st Century]. *Ukrainskyi pravovyi vymir: poshuk vidpovidei na hlobalni mizhnarodni vyklyky: Materialy IV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Dnipro, Ukraina, 27 travnia 2022 r. Dnipro: Universytet mytnoi spravy ta finansiv, s. 152–155. [in Ukrainian].

Tymchasovi Boiovyi Statut “Mekhanizovanykh viisk Sukhoputnykh viisk Zbroinykh Syl Ukrainy” chastyna 1 (bryhada) [Temporary Combat Charter “Mechanized Troops of the Land Forces of the Armed Forces of Ukraine” Part I (Brigade)]: nakaz komanduvacha Sukhoputnykh viisk Zbroinykh Syl Ukrainy vid 09.03.2021 r. № 152. URL: <https://sprotyvg7.com.ua/documents/statut-zsu> [Accessed: 12.01.2024]. [in Ukrainian].

Zavorotko, I., Plotnikov, O., Tymochko, M. & Pryzenko, O. (2024). *Kompleksnyi paket navchalnykh materialiv dlia vykladannia zaniattia na temu «Mizhnarodne humanitarne pravo ta yoho normy pro zakhyst zhertv viiny» u mezhakh bazovoi zahalnoviiskovoi pidhotovky* [Comprehensive Package of Educational Materials for Teaching the Lesson on “International Humanitarian Law and Its Norms on the Protection of War Victims” within Basic General Military Training]. URL: <https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/Kompleksnyy-paket-navchalnykh-materialiv.pdf> [Accessed: 12.01.2024]. [in Ukrainian].

Pro ratyfikatsiiu Rymskoho statutu Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu ta popravok do noho [On the Ratification of the Rome Statute of the International Criminal Court and its Amendments]: Zakon Ukrainy vid 21.08.2024 r. № 3909-IX. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. № 80, art. 4665. [in Ukrainian].

Yurii RUSNAK

PhD in Law, Senior Researcher

The National Defence University of Ukraine

(Kyiv, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1418-5793>

Tetiana FEDCHUK

The National Defence University of Ukraine

(Kyiv, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6821-1969>

DEVELOPMENT OF MECHANISMS TO ENSURE COMPLIANCE WITH INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW NORMS IN THE ARMED FORCES OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR (2014–2024)

The article is a study of ensuring compliance with International Humanitarian Law (IHL) norms by the military personnel of the Armed Forces of Ukraine, as well as the legal assessment of liability for violations of IHL norms. In particular, the article reveals the concept and essence of International Humanitarian Law, and highlights the main tasks of International Humanitarian Law. The authors also analysed the legislative framework of Ukraine, in particular, the legal acts containing the norms of International Humanitarian Law. Significant attention is given to the Order of the Ministry of Defence of Ukraine No. 164 of March 23, 2017, which approved the Instruction on the Implementation of International Humanitarian Law Norms in the Armed Forces of Ukraine. This document defines the system of internationally recognized legal norms and principles applicable during armed conflicts, with the aim of humanizing the methods and means of conducting military operations and protecting war victims. The Instruction establishes the obligations of military personnel to adhere to IHL norms. In addition, the authors analysed changes and additions to the legislative framework of Ukraine in the context of the Anti-Terrorist operation and the Joint Forces Operation in Eastern Ukraine, as well as in the context of the large-scale invasion of the Russian Federation in February 2022. The authors provide recommendations for improving legislation in the context of ensuring compliance with international humanitarian law in the context of the ongoing aggression of the Russian Federation.

Keywords: *history of the law of war, evolution of International Humanitarian Law, development of legal support for the Armed Forces of Ukraine in the context of the Russian-Ukrainian war, aggression of the Russian Federation, international legal order.*